

Intercultural Communication and the Representation of the "Iranian Other" in Adam Olearius's Travelogue: A Study of Iran during the Safavid Period

Asieh Zabihnia Emran¹ | Ali Najafi²

1. Corresponding author, Professor of Persian language and literature payame noor University Tehran Iran. E-mail: zabihnia@pnu.ac.ir

2. Assistant Professor of Persian Language and Literature, University of Farhangian, Tehran, Iran. E-mail: ali.najafi@cfu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 23 July 2026

Received in revised form: 19 August 2026

Accepted: 25 September 2026

Available online: 31 October 2026

Keywords:

Intercultural Communication,
Representation,
Iranian Other,
Adam Olearius,
Travelogue,
Safavid Period

ABSTRACT

Objective: European travelogues of Safavid Iran can be regarded not only as historical and ethnographic sources but also as communicative texts formed within the context of encounter between two cultures, which contributed to the construction of the image of Iran and Iranians in the European audience's mind. The present study aims to investigate the mechanisms of intercultural communication and the modes of representing the "Iranian Other" in Adam Olearius's travelogue. The primary research question is: How did Olearius observe, interpret, and represent the cultural and social elements of Safavid Iranian society during his encounter, and what role did this process play in shaping the image of Iran for the European audience?

Method: This study employs a qualitative approach using thematic analysis. The travelogue data were examined across categories including verbal and nonverbal communication, language and etiquette, education, religious rituals, daily life, women and religious minorities, social and class relations, the bazaar and trade, and the representation of self/other. The theoretical framework draws upon intercultural communication theories and the conception of culture as a communicative process; furthermore, the concept of self/other and certain considerations from Orientalist critique were employed for a critical analysis of the modes of representing Iran.

Results: The findings indicate that Olearius's travelogue is the product of a multilayered process of intercultural communication. The author's direct contact with Iranian society-his familiarity with the language, etiquette, rituals, clothing, education, and social relations-enabled the transmission of a broad body of cultural information to the European audience. Nevertheless, the selection and interpretation of this information were influenced by the author's political and commercial position, European cultural presuppositions, and the divergent semantic systems of the two societies. The differentiation of three levels-"observation," "interpretation," and "judgment"-demonstrates that the travelogue's accounts are not epistemically equivalent, and that a portion of the image presented of Iran was constructed through processes of cultural interpretation and judgment. Moreover, the prominence accorded to topics such as silk, the bazaar, and commercial relations indicates that the delegation's economic mission influenced the selection and prioritization of information.

Conclusions: The results of this study demonstrate that Olearius's travelogue can be regarded not merely as a document for understanding Safavid Iranian culture, but also as a historical medium for the transmission, selection, and reconstruction of meaning between two cultures, and for the formation of the image of the "Iranian Other" within the communicative sphere of seventeenth-century Europe.

Cite this article: Zabihnia Emran, A. & Najafi, A., (2026) Intercultural Communication and the Representation of the "Iranian Other" in Adam Olearius's Travelogue: A Study of Iran during the Safavid Period, *News Science*, 15 (3), 45-49.

DOI : <http://doi.org/10.22034/lrsi.2026.593305.1547>

© The Author(s) retain the copyright.

DOI: <http://doi.org/10.22034/lrsi.2026.593305.1547>

Publisher: Press Institute for Contemporary International Journalism (PICIJ)

The Journal of News Science

Vol. 15, No. 3, Ser.59, Autumn 2026, P. 45- 49

Journal homepage: <https://www.mjourcom.ir/>DOI : <http://doi.org/10.22034/lrsi.2026.593305.1547>

Open Access**ORIGINAL ARTICLE****Intercultural Communication and the Representation of the "Iranian Other" in Adam Olearius's Travelogue: A Study of Iran during the Safavid Period**Asieh Zabihnia Emran¹✉ | Ali Najafi²

1. Corresponding author, Professor of Persian language and literature payame noor University Tehran Iran. E-mail: zabihnia@pnu.ac.ir

2. Assistant Proefesor of Persian Language and Literature, University of Farhangian, Tehran, Iran. E-mail: ali.najafi@cfu.ac.ir

Received: July 23, 2026

Accepted: September 25, 2026

EXTENDED ABSTRACT**Introduction:**

Adam Olearius (1599–1671) traveled to Iran in the seventeenth century and, during his approximately eighteen-month stay in the country, learned Persian. In his travel account, he provides a substantial body of information about Iranian society under the Safavids. Travelogues are among the most important sources for historical, social, and cultural studies because, unlike many court historians, travel writers often observe and record aspects of everyday life, public behavior, customs, modes of subsistence, power relations, and the cultural signs of the host society at close range.

Using a descriptive-analytical approach and drawing primarily on Adam Olearius's travelogue, the present study examines aspects of cultural communication in Safavid Iran from the perspective of a European traveler and diplomatic agent. The central question is what kind of image of Iranian society emerges from the cultural and economic data recorded in Olearius's account and to what extent this image can be regarded as reliable and useful for the study of Safavid cultural history.

The findings indicate that Olearius provides extensive information on such areas as education and writing practices, language and literature, poetry and learning, religious rituals,

social ceremonies, food, clothing, etiquette, popular beliefs, markets, silk production, caravanserais, and the taxation system. These materials, however, need to be interpreted in light of the author's social and political position, the objectives of the diplomatic mission, cultural distance, European intellectual assumptions, and the possibility of misunderstanding in encounters with Iranian-Islamic culture.

The study therefore argues that Olearius's travelogue can be regarded as an important source for understanding cultural communication between Iran and Europe in the seventeenth century, provided that a clear distinction is made between direct observation, second-hand reports, evaluative judgments, and the author's cultural presuppositions.

Method:

This study adopts a library-based research method. The data were collected from relevant books and written sources through systematic note-taking. The collected materials were then classified according to cultural themes and categories, after which they were processed, examined, and analyzed in accordance with the objectives of the study.

Findings:

The first finding is that Olearius's travelogue presents a multidimensional image of Safavid Iran. This image is not confined to the royal court and political affairs but also encompasses schools, markets, food, clothing, rituals, poetry, language, and everyday customs. For this reason, the travelogue can be regarded as an important source for the study of the cultural and social history of Safavid Iran.

The second finding indicates that, in Olearius's account, Iranian culture appears as one strongly shaped by literary refinement, ritual practices, and collective social occasions. He pays particular attention to poetry, "Gulistan", writing and calligraphy, "ta'arof" (ritualized politeness), hospitality, religious ceremonies, and public celebrations, thereby transmitting these aspects of Iranian culture to his European readership.

The third finding concerns the simultaneous presence of admiration and misunderstanding in Olearius's narrative. At times, he praises the taste, intelligence, hospitality, courtesy, and learning of Iranians, while elsewhere he offers negative judgments concerning what he perceives as superstition, "ta'arof", or certain forms of social behavior. This ambivalence demonstrates that the travelogue is not an entirely neutral reflection of Iranian society, but rather an intercultural text that requires critical interpretation.

The fourth finding is that the economic information contained in the travelogue is closely intertwined with cultural data. Markets, taxation, currency, and silk are not merely economic subjects in Olearius's account; they also reveal the mechanisms through which Iran was connected with Europe, Russia, India, and the Ottoman Empire. From this perspective, such material is also relevant to the history of cultural communication and intercultural exchange.

Conclusions:

An examination of Adam Olearius's travelogue demonstrates that it is an important source for understanding Safavid Iran from a European perspective. With considerable attention to detail, Olearius recorded various aspects of Iranian cultural, social, and economic life and, alongside his account of the German delegation's political and commercial mission, offered descriptions of schools, markets, rituals, clothing, food, language, poetry, learning, social etiquette, and financial relations. This thematic breadth makes his travelogue a valuable source for the study of Safavid cultural history.

In the cultural sphere, his observations suggest that Iranian society was shaped by an interconnected system of Persian literary culture, religious education, collective rituals, "ta'arof", hospitality, the aesthetics of dress, religious ceremonies, and historical memory. His references to the "Gulistan" and "Bustan", Persian poetry, writing and calligraphy, schools, and the social status of learning clearly indicate that language and literature in Safavid society functioned not merely as means of expression, but also as forms of cultural and communicative capital.

In the economic sphere, Olearius provides information on markets, caravanserais, currency, taxation, commodities, silk, and trade routes. These accounts reveal that Safavid Iran was integrated into extensive regional and transregional networks and that its connections with Europe were not limited to diplomatic exchanges and courtly relations. Markets, commodities, silk, and commercial routes also played a significant role in sustaining intercultural contact and exchange.

Nevertheless, the travelogue should not be used uncritically. Cultural differences, the author's political and commercial mission, his European intellectual background, and his occasional reliance on second-hand information mean that some of his judgments concerning Iranians require careful evaluation. The reliability of the travelogue therefore depends on distinguishing among direct observation, mediated reports, and value-laden judgments, while also comparing its information with Iranian sources and other travel accounts from the Safavid period.

Ultimately, Olearius's travelogue is not merely a record of a German traveler's journey to Iran, but a text documenting an encounter between two cultures. Just as it introduces Safavid Iran to European readers, it also reveals the European gaze through which Iran was observed and interpreted. Its significance may therefore be understood on two levels: first, as a source for reconstructing aspects of the cultural, social, and economic history of Safavid Iran; and second, as a text through which the formation of the image of Iran in seventeenth-century European thought can be examined.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank anonymous reviewers.

Ethical considerations

Not applicable.

Funding

Not applicable.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

References:

- Bastani Parizi, M. E. (1999). *Politics and Economy of the Safavid Era*. Tehran: Safi-Alishah Publications. (In Persian)
- Brancaforte, E. C. (2003). *Visions of Persia: Mapping the travels of Adam Olearius*. Harvard University Press.
- Carey, J. W. (1989). *Communication as culture: Essays on media and society*. Unwin Hyman.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. Anchor Press.
- Heydari, E. (2005). Adam Olearius: Pioneer of German travelogue writers on Iran. *Journal of the Faculty of Humanities*, (58), 117–136. (In Persian)
- Jafari, A. (2009). *The Image of Iranian Society in the Travelogues of the Era of Shah Abbas I of the Safavids* [Master's thesis]. Vali-e Asr University, Rafsanjan. (In Persian)

- Jafarian, R. (2006). *The Safavids from Rise to Decline*. Tehran: Kanoon-e Andisheh-ye Javan. (In Persian)
- Jafarian, R. (2009). *Politics and Culture of the Safavid Era*. Tehran: Elmi. (In Persian)
- Navai, A., & Ghaffari Fard, A. (2002). *History of Political, Social, Economic, and Cultural Transformations of Iran during the Safavid Era*. Tehran: SAMT. (In Persian)
- Olearius, A. (1984). *The Travelogue of Olearius* (A. Behpour, Trans.). Tehran: Ebtikar Publishing and Cultural Organization. (In Persian)
- Olearius, A. (1990). *The Travelogue of Adam Olearius* (H. Kord Becheh, Trans.). Tehran: Ketab Baraye Hameh Company. (In Persian)
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Sarahonzoda, M. S. (2026). Olearius' translation in the context of the early European translation tradition of "Gulistan". *Philology. Theory & Practice*, 19(3). <https://doi.org/10.30853/phil20260142>
- Werner, C. (2012). Olearius, Adam. *Encyclopaedia Iranica*. <https://www.iranicaonline.org/articles/olearius-adam/>
- Zabihnia Omran, A. (2017). The image of Iran's economic society in the historical travelogue of Adam Olearius (Safavid Era). *Journal of Historical Research*, 12(46), 1–19. (In Persian)

ارتباطات میان فرهنگی و بازنمایی «دیگری ایرانی» در سفرنامه آدام اولتاریوس؛ مطالعه ایران عصر صفوی

آسیه ذبیح نیا عمران^۱ | علی نجفی^۲

۱. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور تهران. ایران. (نویسنده مسئول)، رایانامه: zabihnia@pnu.ac.ir
۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان تهران. ایران. رایانامه: ali.najafi@cfu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: سفرنامه‌های اروپاییان از ایران صفوی را می‌توان افزون بر منابع تاریخی و مردم‌نگارانه، متونی ارتباطی دانست که در بستر مواجهه دو فرهنگ شکل گرفته‌اند و در ساخت تصویر ایران و ایرانی در ذهن مخاطب اروپایی نقش داشته‌اند. پژوهش حاضر با هدف بررسی سازوکارهای ارتباطات میان فرهنگی و چگونگی بازنمایی «دیگری ایرانی» در سفرنامه آدام اولتاریوس انجام شده است. پرسش اصلی پژوهش این است که اولتاریوس در جریان مواجهه با جامعه ایران صفوی، عناصر فرهنگی و اجتماعی ایران را چگونه مشاهده، تفسیر و بازنمایی کرده و این فرایند چه نقشی در شکل‌گیری تصویر ایران برای مخاطب اروپایی داشته است.

روش پژوهش: این پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون انجام شده و داده‌های سفرنامه در مقوله‌هایی چون ارتباطات کلامی و غیرکلامی، زبان و ادب، آموزش، مناسک دینی، زندگی روزمره، زنان و اقلیت‌های مذهبی، روابط اجتماعی و طبقاتی، بازار و تجارت و بازنمایی خود/دیگری بررسی شده‌اند. چارچوب نظری پژوهش بر نظریه‌های ارتباطات میان فرهنگی و تلقی فرهنگ به مثابه فرایندی ارتباطی استوار است و برای تحلیل انتقادی نحوه بازنمایی ایران، از مفهوم خود/دیگری و برخی ملاحظات نقد شرق‌شناختی نیز استفاده شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد سفرنامه اولتاریوس محصول فرایندی چندلایه از ارتباط میان فرهنگی است. تماس مستقیم نویسنده با جامعه ایرانی، آشنایی او با زبان، ادب، آیین‌ها، پوشاک، آموزش و مناسبات اجتماعی، امکان انتقال مجموعه‌ای گسترده از اطلاعات فرهنگی را به مخاطب اروپایی فراهم کرده است؛ با این حال، انتخاب و تفسیر این اطلاعات از موقعیت سیاسی و تجاری نویسنده، پیش‌فرض‌های فرهنگی اروپا و تفاوت نظام‌های معنایی دو جامعه تأثیر پذیرفته است. تفکیک سه سطح «مشاهده»، «تفسیر» و «داوری» نشان می‌دهد که گزارش‌های سفرنامه از نظر ارزش شناختی یکسان نیستند و بخشی از تصویر ارائه‌شده از ایران در فرایند تفسیر و داوری فرهنگی ساخته شده است. همچنین برجسته‌شدن موضوعاتی چون ابریشم، بازار و مناسبات تجاری نشان می‌دهد مأموریت اقتصادی هیئت در گزینش و اولویت‌بندی اطلاعات مؤثر بوده است.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سفرنامه اولتاریوس را می‌توان نه تنها سندی برای شناخت فرهنگ ایران صفوی، بلکه رسانه‌ای تاریخی برای انتقال، گزینش و بازسازی معنا میان دو فرهنگ و شکل‌گیری تصویر «دیگری ایرانی» در فضای ارتباطی اروپای قرن هفدهم دانست.

استناد: ذبیح نیا عمران، آسیه؛ و نجفی، علی. (۱۴۰۵). ارتباطات میان فرهنگی و بازنمایی «دیگری ایرانی» در سفرنامه آدام اولتاریوس؛ مطالعه ایران عصر صفوی. فصلنامه علوم خبری، ۱۵ (۳)، ۲۰۱-۲۳۱. <https://doi.org/10.22034/lrsi.2026.593305.1547>

© نویسندگان

ناشر: موسسه مطبوعاتی روزنامه نگاری بین المللی معاصر.

مقدمه

سفرنامه‌ها از مهم‌ترین منابع برای مطالعه تاریخ اجتماعی و فرهنگی جوامع به شمار می‌روند؛ آنها در طول تاریخ نه تنها به عنوان ابزاری برای ثبت مشاهدات و خاطرات سفر عمل کرده‌اند، بلکه به عنوان رسانه‌ای پیچیده و دو سویه، نقش مهمی در شکل‌دهی به ارتباطات میان فرهنگی ایفا کرده‌اند. سفرنامه نویس در جایگاه ناظر خارجی، هم‌زمان دو مخاطب متفاوت را مورد خطاب قرار می‌دهد: خوانندگان سرزمین مادری خود که نسبت به سرزمین میزبان ناآشنا هستند، و مردمان سرزمین میزبان که از این رهگذر درمی‌یابند «دیگران» چگونه به آن‌ها می‌نگرند. این ویژگی دوگانه، سفرنامه را به متنی منحصر به فرد در مطالعات ارتباطات بین فرهنگی تبدیل می‌کند؛ متنی که هم‌زمان محصول و سازنده تصورات فرهنگی است.

پیرا نویسنده سفرنامه، در کنار ثبت مسیر، مکان‌ها و رویدادهای سیاسی، با زندگی روزمره، رفتارهای عمومی، آداب، مناسبات اقتصادی و نشانه‌های فرهنگی جامعه میزبان نیز مواجه می‌شود. عصر صفوی از این حیث اهمیت ویژه دارد؛ زیرا گسترش تماس‌های سیاسی، تجاری و فرهنگی ایران با دولت‌ها و بازرگانان اروپایی، زمینه حضور شمار قابل توجهی از سفرنامه‌نویسان اروپایی را در ایران فراهم کرد.

آدام اولتاریوس، عضو و دبیر هیئت اعزامی هولشتاین به روسیه و ایران، از مهم‌ترین سفرنامه‌نویسان آلمانی قرن هفدهم است. سفر او به ایران در سال‌های ۱۶۳۵ تا ۱۶۳۹ در چارچوب مأموریتی سیاسی - تجاری انجام شد که یکی از اهداف آن ایجاد مسیر مستقیم تجارت ابریشم از طریق دریای خزر، روسیه و شمال اروپا بود. اولتاریوس در جریان این سفر با جامعه ایران صفوی، دربار، بازارها، مراکز آموزشی، آیین‌ها، زبان و ادبیات، پوشاک و شیوه‌های زندگی مواجه شد و بعدها گزارش مفصلی از این تجربه منتشر کرد (Werner, 2012).

سفرنامه اولتاریوس فقط گزارش حرکت یک هیأت سیاسی-تجاری از اروپا به ایران نیست؛ این متن صحنه برخورد دو جهان فرهنگی است. از یک سو، نویسنده با معیارهای اروپای قرن هفدهم، با دغدغه تجارت ابریشم، سیاست ضدعثمانی، کنجکاوی علمی و نگاه مسیحی-اروپایی به شرق وارد ایران می‌شود؛ از سوی دیگر، با جامعه‌ای روبه‌رو می‌شود که ساختار سیاسی، آیین دینی، زبان، لباس، نظام مهمان‌نوازی، خوراک و سازمان اقتصادی آن برای او تازگی دارد. بنابراین سفرنامه را باید یک متن «میان فرهنگی» دانست؛ متنی که هم ایران را برای مخاطب اروپایی توصیف می‌کند و هم ناخواسته محدودیت‌های فهم اروپایی از ایران را آشکار می‌سازد.

در این چارچوب، داده‌های فرهنگی سفرنامه سه سطح دارند. سطح نخست، مشاهده‌های عینی است؛ مانند توصیف مدرسه، بازار، پوشاک، ضیافت‌ها، کاروانسرا، محصولات و آیین‌ها. سطح دوم، تفسیر نویسنده از این مشاهدات است؛ برای مثال وقتی از ادب ایرانیان، تعارف، خرافات یا شیوه تنبیه کودکان سخن می‌گوید، سطح سوم، داوری ارزشی اوست؛ جایی که نویسنده از منظر عادت‌ها و باورهای خود به سنجش فرهنگ میزبان می‌پردازد. ارزش پژوهشی سفرنامه زمانی آشکار می‌شود که این سه سطح از یکدیگر جدا شوند.

از این دیدگاه، ارتباط فرهنگی در سفرنامه اولتاریوس فقط در تماس رسمی سفیران و دربار صفوی خلاصه نمی‌شود. مدرسه، بازار، سفره، لباس، مراسم مذهبی، زبان، کتاب، شعر، قهوه‌خانه و کاروانسرا نیز محل‌های ارتباط فرهنگی‌اند. اولتاریوس با همین صحنه‌های روزمره، تصویری از ایران می‌سازد که برای خواننده اروپایی هم شگفتی‌آور است و هم آگاهی‌بخش. به همین دلیل، سفرنامه او علاوه بر ارزش سیاسی و اقتصادی، در حکم سندی برای مطالعه فرهنگ عمومی ایران عصر صفوی است.

به طور کلی، آنچه سفرنامه اولتاریوس را به منبعی ارزشمند برای مطالعات ارتباطات بین فرهنگی تبدیل می‌کند، ثبت توانمند تحسین و سوءتفاهم است. او از یک سو، ایرانیان را مردمی «با ذوق، باهوش، فهمیده، مهربان، مهمان‌نواز، خوش‌رو و در موقع صحبت بسیار مؤدب» توصیف می‌کند و از سوی دیگر، برخی آداب و باورهای آنان را با عینک فرهنگی اروپایی خود مورد قضاوت

قرار می‌دهد. این دوگانگی، نمونه‌ای آشکار از ماهیت میان فرهنگی سفرنامه است: متنی که نمی‌تواند «آینه‌ای شفاف» از واقعیت باشد، بلکه همواره بازتابی از زاویه دید، اهداف و پیش فرض‌های نویسنده است.

بدین ترتیب باید گفت که، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که سفرنامه یاد شده چگونه تجربه مواجهه با فرهنگ ایرانی را به روایت تبدیل می‌کند و این روایت چه نوع تصویری از ارتباط میان ایران و اروپا در قرن هفدهم به دست می‌دهد. در اینجا «ارتباطات فرهنگی» صرف تماس جغرافیایی یا سیاسی نیست؛ بلکه فرایندی است که در آن افراد متعلق به زمینه‌های فرهنگی متفاوت از طریق زبان، رفتار، آیین، پوشاک، آموزش، تجارت و متن ادبی با یکدیگر وارد تعامل می‌شوند و سپس این تجربه‌ها برای مخاطبان فرهنگ مبدأ تفسیر و بازنمایی می‌گردد.

در این مقاله تلاش شده است تا به این سؤالات پاسخ داده شود که ارتباطات فرهنگی ایران و اروپا در سفرنامه آدام اولتاریوس چگونه از طریق مشاهده، تفسیر و بازنمایی عناصر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایران شکل گرفته است؟ مهم‌ترین مؤلفه‌های ارتباطات فرهنگی در سفرنامه اولتاریوس کدام‌اند؟ اولتاریوس عناصر زبانی، ادبی، آموزشی، دینی و اجتماعی ایران صفوی را چگونه مشاهده و تفسیر می‌کند؟ در گزارش‌های او چه تفاوتی میان مشاهده مستقیم، تفسیر و داوری ارزشی دیده می‌شود؟ مأموریت سیاسی - تجاری و موقعیت اولتاریوس چه تأثیری بر گزینش و برجسته‌سازی اطلاعات فرهنگی و اقتصادی داشته است؟ زنان، ارامنه و گروه‌های طبقاتی مختلف چگونه در بازنمایی او حضور می‌یابند؟ چه نشانه‌هایی از مقایسه «خود» اروپایی با «دیگری» ایرانی در متن دیده می‌شود؟

۱. پیشینه پژوهش

در پژوهش‌های فارسی، حیدری (۱۳۸۴) به معرفی اولتاریوس و جایگاه او در میان سفرنامه‌نویسان آلمانی پرداخته است. دانش پژوه (۱۳۸۵) سفرنامه‌های عصر صفوی را از منظر ارزش تاریخی و اطلاعاتی بررسی کرده و جعفریان (۱۳۸۵، ۱۳۸۸) زمینه تاریخی و سیاسی صفویه را تبیین کرده است. جعفری (۱۳۸۸) سیمای جامعه ایرانی را در سفرنامه‌های دوره صفوی بررسی کرده و ذبیح‌نیا عمران (۱۳۹۶) به‌طور خاص سیمای اقتصادی ایران را در سفرنامه اولتاریوس مطالعه کرده است. این پژوهش‌ها برای شناخت زمینه و داده‌های اولیه مقاله حاضر سودمندند، اما تمرکز این پژوهش بر سازوکار ارتباطی و بازنمایی فرهنگی متن است. در مطالعات تخصصی درباره اولتاریوس نیز بر گستردگی موضوعی سفرنامه و نقش او در انتقال ادبیات فارسی تأکید شده است. ایرانیکا گزارش می‌کند که سفرنامه او مباحثی مانند نهادهای سیاسی، آداب و رسوم، پوشاک، آموزش، زبان و خط، تجارت و دین را دربرمی‌گیرد و ترجمه مستقیم گلستان سعدی به آلمانی از وجوه مهم فعالیت فرهنگی او بوده است (Werner, 2012). برانکافورته نیز سفرنامه اولتاریوس را در پیوند با تجارت ابریشم، ادبیات فارسی و شکل‌گیری تصویر ایران در فضای فرهنگی آلمان بررسی کرده است (Brancaforte, 2003). پژوهش تازه‌ای نیز ترجمه گلستان اولتاریوس را در فرایند دریافت اروپایی ادبیات فارسی مطالعه کرده است (Sarahonzoda, 2026).

خلاً پژوهش حاضر در این نقطه قرار دارد: داده‌های سفرنامه اولتاریوس فراوان است، اما برای تبدیل آنها به یافته‌ای در حوزه ارتباطات فرهنگی باید مشخص شود که هر داده در چه موقعیت ارتباطی تولید شده، چگونه تفسیر شده و چه نسبتی با تصویر «خود» و «دیگری» دارد.

۲. چارچوب نظری: سفرنامه‌نگاری و بازنمایی «دیگری»

مطالعات انتقادی سفرنامه‌نگاری که از دهه ۱۹۸۰ میلادی به‌طور جدی شکل گرفت، به‌ویژه با تأثیرپذیری از نظریه‌های پساستعماری ادوارد سعید، به تحلیل چگونگی بازنمایی «دیگری» در متون سفرنامه‌ای پرداخته است. این چارچوب نظری نشان می‌دهد که سفرنامه‌ها متونی خنثی نیستند، بلکه در شبکه‌ای از روابط قدرت و پیش فرض‌های فرهنگی جای می‌گیرند. کارل

تامپسون در تحلیل سفرنامه‌نگاری، سه کارکرد اصلی را برای این متون برمی‌شمارد: گزارش جهان، آشکارسازی خود، و بازنمایی دیگری. این سه‌گانه، سفرنامه را به عرصه‌ای برای تبادل فرهنگی و همچنین مواجهه با تعارض‌های هویتی تبدیل می‌کند. سفرنامه‌نویس در حین توصیف سرزمین میزبان، ناگزیر از مفاهیم، مقولات و ارزش‌های فرهنگی خود بهره می‌برد و از این رهگذر، «خود» و «دیگری» را در تقابل با یکدیگر بازتعریف می‌کند. این فرایند، که می‌توان آن را نوعی ترجمه فرهنگی دانست، همواره با فیلترهای ادراکی و پیش‌داوری‌ها همراه است.

۳.۱. ارتباطات فرهنگی و ارتباطات بین فرهنگی

ارتباطات فرهنگی فرایندی است که طی آن افراد و گروه‌ها از طریق زبان، نمادها، ارزش‌ها، هنجارها، آیین‌ها و رفتارهای اجتماعی به تولید، انتقال و تفسیر معنا می‌پردازند. در این دیدگاه، فرهنگ مجموعه‌ای ثابت نیست، بلکه در فرایند ارتباط و تعامل اجتماعی بازتولید می‌شود. بنابراین ارتباط صرف انتقال اطلاعات نیست، بلکه فرایندی برای شکل‌گیری و بازتفسیر معناهاست (Carey, 1989). در سطح بین فرهنگی، طرفین ارتباط الزاماً از نظام‌های یکسانی برای رمزگذاری و رمزگشایی برخوردار نیستند. تفاوت در زبان، ارزش‌ها، هنجارها، مناسک، پوشش، نظام ادب و رفتارهای غیرکلامی می‌تواند بر تفسیر پیام اثر بگذارد. سفرنامه‌اولتاریوس حاصل تماس یک ناظر اروپایی با جامعه‌ای متفاوت از جامعه مبدأ اوست؛ از این رو در آن سه فرایند به هم پیوسته‌اند: مواجهه با فرهنگ دیگر، تفسیر این مواجهه و بازنمایی آن برای مخاطب فرهنگ مبدأ.

تحلیل سفرنامه اولتاریوس نشان می‌دهد که این متن، هم‌زمان که اطلاعاتی ارزشمند درباره ایران عصر صفوی ارائه می‌دهد، تصویری از نگاه اروپایی به ایران نیز به دست می‌دهد؛ تصویری که خود محصول روابط قدرت، اهداف دیپلماتیک و پیش‌فرض‌های فرهنگی است. در چارچوب مطالعات ارتباطات بین فرهنگی، سفرنامه‌ها را می‌توان به عنوان «فضاهای بین فرهنگی» در نظر گرفت که در آن‌ها امکان بازاندیشی درباره «خود» و «دیگری» فراهم می‌شود. سفرنامه‌نویس، در حین توصیف فرهنگ میزبان، ناگزیر از بازتعریف موقعیت خود و فرهنگ خویش نیز هست. این فرایند بازتابنده، هسته اصلی یادگیری بین فرهنگی را تشکیل می‌دهد. همان‌طور که تحقیقات نشان می‌دهد، تجربه سفر می‌تواند فضایی برای «یادگیری بین فرهنگی و خوداندیشی»، «مذاکره و واسطه‌گری معنایی»، و همچنین «تعارض و کلیشه‌سازی» باشد. بنابراین، سفرنامه‌ها را نباید صرفاً به عنوان منابع تاریخی یا ادبی در نظر گرفت، بلکه باید آن‌ها را به عنوان متون ارتباطی پیچیده‌ای فهمید که در تلاقی فرهنگ‌ها شکل می‌گیرند و به نوبه خود در شکل‌دهی به تصورات و روابط بین فرهنگی نقش ایفا می‌کنند. در عصر حاضر که ارتباطات بین فرهنگی به‌طور فزاینده‌ای از طریق واسطه‌های دیجیتال انجام می‌شود، درک انتقادی از ماهیت سفرنامه‌نگاری و سازوکارهای بازنمایی فرهنگی، ضرورتی دوچندان یافته است.

۳-۱. فرهنگ به مثابه ارتباط

کری (Carey, 1989) ارتباط را در پیوند با تولید معنا و بازتولید فرهنگ بررسی می‌کند. بر این اساس، مهمان‌نوازی، تعارف، پوشاک، آداب نشست و پذیرایی، مناسک مذهبی و بازار را می‌توان کنش‌ها و نشانه‌های ارتباطی تلقی کرد. این رویکرد اجازه می‌دهد عناصر سفرنامه نه فهرستی از رسوم، بلکه موقعیت‌های تولید معنا تلقی شوند.

۳-۲. بافت ارتباطی

هال (Hall, 1976) بر نقش زمینه در تولید و دریافت معنا تأکید دارد. رفتارهایی که برای ناظر بیرونی عجیب یا مبهم‌اند ممکن است در بافت فرهنگی جامعه میزبان معنای مشخصی داشته باشند. این نظریه برای تحلیل تعارف، مهمان‌نوازی، تشریفات، پوشاک و مناسک سودمند است، بدون آنکه فرهنگ تاریخی ایران به صورت ذات‌گرایانه در یکی از دو قطب بافت بالا یا پایین قرار گیرد.

۳-۳. بازنمایی فرهنگی و رابطه «خود» و «دیگری»

سفرنامه متنی برای انتقال تصویر فرهنگ مقصد به مخاطب فرهنگ مبدأ است. سعید (Said, 1978) نشان می‌دهد که بازنمایی شرق در بسیاری از متون غربی با شیوه‌های شناخت و تعریف «دیگری» پیوند دارد. در پژوهش حاضر این دیدگاه به عنوان فرضیه تفسیری به کار می‌رود، نه حکم از پیش تعیین شده؛ بنابراین الگوهای تکرارشونده مقایسه، شگفتی، ارزش گذاری و برجسته سازی تفاوت‌ها باید از متن استخراج شوند.

۳-۴. مدل مفهومی پژوهش

موقعیت نویسنده و مأموریت سیاسی - تجاری ← مواجهه و تعامل فرهنگی ← مشاهده ← تفسیر ← مقایسه با فرهنگ مبدأ ← داوری یا پذیرش ← بازنمایی برای مخاطب اروپایی. هر داده نیز در شش گام بررسی می‌شود: مشاهده، زمینه تاریخی، تفسیر، داوری، مقایسه و دلالت ارتباطی.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون انجام شده است. متن اصلی پژوهش، سفرنامه آدام اولتاریوس است. برای رفع ابهام ارجاعی، ترجمه احمد بهپور (۱۳۶۳) به عنوان متن پایه نقل قول‌های فارسی انتخاب شده است و ارجاع‌های مستقیم به سفرنامه، تا حد امکان با شماره صفحه همین نسخه یکدست شده‌اند. از بازتولید ارجاع‌هایی که نیازمند تطبیق با ترجمه دیگر بودند خودداری شده است. واحد تحلیل، بند یا گزاره‌ای از سفرنامه است که در آن یک موقعیت ارتباطی یا نشانه فرهنگی بازنمایی شده است. داده‌ها در مقوله‌های ارتباطات زبانی و ادبی، آموزش و دانش، دین و آیین، زندگی روزمره و ارتباطات غیرکلامی، زنان و گروه‌های اجتماعی، بازار و تجارت و بازنمایی خود/دیگری سازمان‌دهی شدند. سپس هر واحد از حیث نوع مشاهده، سطح تفسیر، نوع داوری و زمینه ارتباطی بررسی شد. برای افزایش اعتبار تحلیل، میان مشاهده مستقیم، گزارش واسطه‌ای یا شنیده‌ها و داوری ارزشی تمایز گذاشته شد. همچنین برای داده‌های مهم، مقایسه با منابع تاریخی و مطالعات تخصصی انجام شد. به جای ادعای تأیید قطعی همه گزارش‌ها، از درجات تأیید و احتیاط استفاده شده است.

۵. زمینه تاریخی و موقعیت ارتباطی اولتاریوس

اولتاریوس در چارچوب هیئت هولشتاین به ایران آمد و مأموریت هیئت با تجارت و جست‌وجوی مسیر مستقیم ابریشم پیوند داشت. ایرانی‌کا تصریح می‌کند که این مأموریت در پی ایجاد مسیر تجاری میان ایران، دریای خزر، روسیه و شمال اروپا بود و هیئت بیش از یک سال در دربار صفوی حضور داشت (Werner, 2012). بنابراین توجه گسترده اولتاریوس به تجارت، ابریشم، بازار، پول، مالیات و مسیرهای ارتباطی را نمی‌توان صرفاً حاصل کنجکاوی فردی دانست. این موقعیت، نوع دسترسی نویسنده را نیز شکل می‌داد. او به عنوان عضو هیئت رسمی امکان مشاهده برخی فضاهای درباری و ارتباط با کارگزاران و واسطه‌ها را داشت؛ اما اطلاعات او نماینده تجربه تمام گروه‌های اجتماعی ایران نبود. بنابراین سفرنامه هم محصول «تماس» و هم محصول «موقعیت» است. این امر توضیح می‌دهد چرا بازار و ابریشم پررنگ‌اند و چرا برخی گروه‌های فرودست یا فضاهای خصوصی کمتر دیده می‌شوند.

۶. تحلیل ارتباطات فرهنگی در سفرنامه اولتاریوس

اولتاریوس در قیاس با بسیاری از سفرنامه‌نویسان اروپایی، دقت بیشتری در ثبت جزئیات دارد و به سبب آشنایی نسبی با زبان فارسی و علاقه به ادب فارسی، از سطح گزارش‌های سطحی فراتر می‌رود. ترجمه و معرفی گلستان سعدی به زبان آلمانی نیز نشان می‌دهد که مواجهه او با ایران فقط سیاسی یا تجاری نبوده است. با این حال، همین دقت و علاقه باعث نمی‌شود متن او کاملاً بی‌طرف یا عاری از پیش فرض باشد. نخستین ملاحظه، موقعیت نویسنده است. اولتاریوس عضو هیأتی بود که مأموریت سیاسی و

تجاری داشت و مسئله راه ابریشم و مناسبات با دربار صفوی در نگاه او بسیار مهم بود. بنابراین توجه او به ابریشم، مالیات، بازار، کاروانسرا، پول و تجارت، از جایگاه مأموریت او جدا نیست. دومین ملاحظه، فاصله فرهنگی است. برخی داوری‌های او درباره تعارف، خرافات، مذهب، شیوه‌های تربیت، رفتار اجتماعی یا راست‌گویی، با معیارهای فرهنگی اروپا سنجیده شده و باید با احتیاط خوانده شود. سومین ملاحظه، تفاوت میان مشاهده و شنیده است. بعضی از گزارش‌های اولناریوس حاصل مشاهده مستقیم است؛ مانند توصیف مراسم، پذیرایی، پوشاک، بازار یا مدرسه. برخی دیگر به شنیده‌ها، روایت‌های درباری، ترجمه واسطه‌ها یا برداشت‌های عمومی تکیه دارد. بنابراین در استفاده تاریخی از سفرنامه، باید گزارش‌های عینی با منابع ایرانی و دیگر سفرنامه‌های دوره صفوی سنجیده شود. این احتیاط نه ارزش سفرنامه را کاهش می‌دهد و نه آن را بی‌اعتبار می‌کند؛ بلکه روش درست بهره‌گیری از آن را روشن می‌سازد.

جدول شماره ۱. معیارهای استفاده تاریخی از گزارش‌های اولناریوس

نوع داده	نمونه	میزان اتکا	ملاحظه پژوهشی
مشاهده مستقیم	ضیافت‌ها، پوشاک، بازار، کاروانسرا، مدرسه	زیاد	با توجه به توصیف جزئی و حضور نویسنده، ارزش سندی بالاتری دارد.
شنیده‌ها و روایت‌ها	برخی مطالب تاریخی، مذهبی یا سیاسی درباره گذشته ایران	متوسط	باید با منابع تاریخی ایرانی و سفرنامه‌های هم‌دوره سنجیده شود.
داوری فرهنگی	قضایات درباره تعارف، خرافات، صداقت یا رفتار اجتماعی	احتیاط‌آمیز	این بخش بیش از همه از پیش‌فرض اروپایی و فاصله فرهنگی اثر می‌پذیرد.
داده اقتصادی	ابریشم، مالیات، پول، تولید و تجارت	زیاد تا متوسط	به علت مأموریت تجاری هیأت مهم است، اما نیازمند مقایسه با منابع اقتصادی صفوی است.

۱-۶. آموزش، کتابت و ادب فارسی

اولناریوس از مکتب‌ها، مالاها، آموزش قرآن، گلستان و بوستان، خط فارسی، کاغذ، مرکب و قلم سخن می‌گوید. اهمیت این داده‌ها در آن است که فرهنگ ایرانی برای او فقط از راه دربار و سیاست قابل شناخت نیست، بلکه مدرسه و متن ادبی نیز عرصه ارتباط فرهنگی‌اند. کتاب و خط رسانه‌های انتقال معنا و مدرسه محل تعامل معلم، شاگرد، متن و نظام ارزشی جامعه است. گزارش تنبیه بدنی در مکتب‌خانه نمونه‌ای مناسب برای تفکیک مشاهده، تفسیر و داوری است. اصل مشاهده، یعنی وجود تنبیه در محیط آموزشی، یک داده تاریخی است؛ اما اگر نویسنده علت آن را به ویژگی ذاتی کودکان یا ایرانیان نسبت دهد، آن بخش دیگر گزارش صرف نیست و باید به‌عنوان تفسیر یا داوری تحلیل شود. بدین ترتیب، گزارش مکتب‌خانه نه بدون بررسی زمینه تاریخی داوری تلقی می‌شود و نه از ارزش سندی آن کاسته می‌شود.

گلستان سعدی نیز واسطه ارتباط فرهنگی است. ایرانی‌کا گزارش می‌کند که اولناریوس با کمک حق‌وردی ترجمه مستقیم گلستان را از فارسی به آلمانی انجام داد و این ترجمه در انتقال متن فارسی به فضای فرهنگی آلمان نقش داشت (Werner, 2012). پژوهش جدید نیز این ترجمه را در فرایند دریافت اروپایی ادبیات فارسی بررسی کرده است (Sarahonzoda, 2026). بنابراین گلستان در این مقاله یک رویداد ادبی منفرد نیست، بلکه رسانه‌ای برای انتقال معنا میان دو نظام فرهنگی است.

اولناریوس در عین تحسین ادب و خط، گاه شیوه‌های تربیتی را با شگفتی و انتقاد گزارش می‌کند. توصیف تنبیه بدنی در مدرسه نمونه‌ای از همین برخورد میان فرهنگی است. در اینجا پژوهشگر باید میان ثبت واقعیت اجتماعی و داوری نویسنده تمایز بگذارد: گزارش او می‌تواند بخشی از تاریخ آموزش را روشن کند، اما تفسیر او درباره علت خشونت یا طبیعت کودکان ایرانی، بازتاب داوری فرهنگی اوست. اولناریوس درباره زبان و خط و شیوه فراگیری در ایران می‌گوید: ایرانی‌ها زبان و خط مخصوصی دارند که با عربی

ارتباط و مشابهت زیاد و با ترکی شباهت کمتری دارد. به علاوه در زبان آن ها کلماتی را می توان یافت که کاملاً مشابه و درست مانند لغات آلمانی هستند واقعا این امر انسان را دچار تعجب و شگفتی می کند. به همین جهت عده ای از دانشمندان معتقدند که زبان فارسی با زبان آلمانی قدیم ارتباط نزدیکی داشته واز یک اصل وریشه بوده اند و این عقیده دور از حقیقت هم نمی تواند باشد زیرا ایرانی ها از نژاد آریائی بوده و آلمانی ها هم از همین نژادند و بنابراین زبان و خط آن ها نیز می بایستی از یکدیگر دور نبوده و مشابهت های زیاد با یکدیگر داشته باشند. (اولتاریوس، ۱۳۶۹: ۲/۶۷۷) در مورد فراگرفتن زبان فارسی عده ای از دانشمندان معتقدند که کار دشواریست و سخت تر از فراگیری زبان های اروپائی است ولی من خودم خلاف این عقیده را دارم و در میان زبان های شرقی، زبانی را نمی توان یافت که دستورها و گرامر آن خلاصه تر و آسان تر از زبان فارسی باشد و شاید به همین دلیل باشد که خارجیانی که به ایران آمده اند در صورتی که مایل بوده اند در مدت کوتاهی از توقف خود، شاید کمتر از یکسال توانسته اند زبان فارسی را یاد گرفته و به آن تکلم کنند. (همان، ۶۷۷ الی ۶۷۸)

اولتاریوس در خصوص محتوای درسی مکتب خانه می آورد: «در هر مدرسه یک ملا و یک خلیفه که جانشین و همکار اوست به کار اشتغال دارند. ملا در وسط دایره ای از پسر بچه ها که در کنار دیوار نشسته اند می نشیند. زمانی که فقط الفبا را یاد گرفته اند در ابتدا و آغاز درس چند آیه از قرآن مجید را از رو تلاوت می کنند و بعدها به مرور زمان قرائت قرآن کریم از آغاز تا پایان جزئی از درس آنان را تشکیل می دهد. پس از تلاوت قرآن گلستان شیخ و بوستان وی و نیز حافظ که اثر اوهم مانند بوستان از نصیحت و اندرز سرشار است خوانده می شود. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۳۰۲)

۲-۶. زبان، شعر و ترجمه

آشنایی اولتاریوس با فارسی ظرفیت او را برای مشاهده و تفسیر فرهنگ ایران افزایش داد. زبان در اینجا ابزار ارتباط روزمره و در عین حال راه ورود به نظام ادبی و اخلاقی جامعه است. توجه او به شعر، کتابت و متون سعدی نشان می دهد که انتقال فرهنگی از سطح گفت و گوی روزمره به سطح متن و ترجمه گسترش یافته است. ترجمه گلستان نمونه روشن این فرایند است: متن فارسی در زمینه تاریخی و ادبی خود تولید شده و سپس برای مخاطب آلمانی بازپردازی شده است. ترجمه، علاوه بر انتقال محتوا، انتخاب و تفسیر نیز هست و از این منظر بخشی از ارتباطات فرهنگی محسوب می شود. هم چنین درباره اهمیت شعر و وصف شاعران مطالبی را ذکر می کند. شعر آن چنان اهمیتی نزد ایرانیان دارد که می توانم بگویم، هیچ ملتی از این جهت به پای آنان نمی رسد. اغلب بزرگان، شاعران را به محافل خود دعوت می کنند تا موجبات سرگرمی و شادی آنان و میهمانانشان فراهم شود (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۳۰۷) شاعران را می توان با لباس مخصوصشان از دیگران تشخیص داد. آنها مانند فیلسوف ها کت سفید جلو باز با آستین های پهن و گشاد به تن دارند، توبره ای به کمر بسته اند که در آن کتاب ها، کاغذ و قلمدان خود را گذاشته اند تا بتوانند هنگام تقاضای مردم، اشعار و آثار خود را بنویسند و در اختیار آنان قرار دهند. بالا پوش آنان فاقد آستین است و بر خلاف سایرین جوراب به پا ندارند، ولی شلوارشان هرچه به طرف قوزک پا کشیده می شود، تنگ تر می گردد و روی پایشان را می پوشاند. زمستان ها جوراب می پوشند که فقط به قوزک پا می رسد. دستار بر سر ندارند و فقط عرقچین به سر می کنند. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۳۰۸)

۳-۶. آیین، دین و ارتباطات جمعی

اولتاریوس از مناسک مذهبی و آیین های جمعی، از جمله عاشورا، آیین های مربوط به علی (ع)، زیارت و برخی جشن ها و مناسبت ها گزارش می کند. این گزارش ها را می توان از منظر ارتباط آیینی تحلیل کرد؛ زیرا مناسک فقط باور فردی نیستند، بلکه راهی برای تولید هویت جمعی و انتقال حافظه تاریخی اند. در نمونه ای از گزارش نوروز، اولتاریوس از سفره، شعر، حضور منجم و اعلام حلول سال نو و شادی عمومی سخن می گوید (اولتاریوس، ۱۳۶۹: ۲۶۷) این گزارش در سطح نخست ثبت یک آیین جمعی، در سطح دوم تفسیر عناصر آن و در سطح سوم بازنمایی برای مخاطبی ناآشنا با این نظام آیینی است.

سفرنامه اولتاریوس در بخش‌های مربوط به غدیر، نوروز، عاشورا، شهادت حضرت علی(ع) و آیین‌های تبرک، داده‌های مهمی درباره هم‌نشینی دین، سیاست و اجتماع در عصر صفوی ارائه می‌دهد. در جامعه صفوی، مذهب شیعه تنها باور شخصی نبود؛ در آیین‌های جمعی، عزاداری، جشن، خوراک تبرک، زیارت و مراسم عمومی بازنمایی می‌شد. اولتاریوس به عنوان ناظر اروپایی، این مناسک را هم با کنجکاوی و هم با فاصله فرهنگی گزارش می‌کند. به عنوان مثال در این بخش نظر اولتاریوس درباره مراسم و مناسبت‌های مذهبی اشاره می‌شود: در همین ایام یکی دیگر از اعیاد ایرانی‌ها یعنی عید غدیر فرا رسید. در چنین روزی به عقیده ایرانی‌ها پیغمبر اسلام، علی را به جانشینی خود انتخاب کرده است و به همین جهت مجالس جشن و سروری در شماخی برپا بود، خان نیز مراسم این جشن را در چادر بزرگی در خارج شهر شماخی در کنار یک رودخانه، برپا کرده بود و ما را هم برای شرکت و تماشای این مراسم دعوت کرد. در این مراسم انواع واقسام سرگرمی و مخصوصاً «رقص» ترتیب داده بود، از همه رقص‌ها جالب‌تر رقص پسر بچه بالغی بود که دو زنگ به انگشتان خود بسته و با آهنگ موسیقی و زدن این زنگ‌ها می‌رقصید. پسر بچه دیگری به لباس خود زنگ‌های متعددی آویخته و با آن می‌رقصید. مرد عرب سیاه پوستی میمونی را با خود آورده بود که با آهنگ موسیقی جست و خیز می‌کرد و می‌رقصید و روی زانوی میهمانان و از جمله سفیران می‌رفت و می‌نشست در خارج از چادر هم مردم دیگر هریک به طریقی هنرنمایی می‌کردند، عده‌ای دویده و مسابقه می‌دادند، جمعی می‌رقصیدند. بعضی اقدام به پرش کرده و گروهی هم نشانه روی نموده و تیراندازی می‌کردند. (اولتاریوس، ۱۳۶۹: ۲/ ۴۶۵)

اولتاریوس درباره مراسم شب عاشورا چنین می‌گوید: مردم شهر اردبیل در دستجات زیادی وارد میدان شدند. عده‌ای از آنها روی زمین نشستند و جمعی دیگر که مشعل‌ها و چوب‌هایی که سر آنها نارنج زده بودند، در دست داشتند دور یکدیگر دایره وار جمع شده و شروع به خواندن مرثیه کردند. (اولتاریوس، ۱۳۶۹: ۲/ ۴۸۸) در بعضی از مراسم عده‌ای سرپای خود را قرمز کرده و به رنگ خون در می‌آوردند و به این ترتیب در عزاداری شرکت می‌نمایند. (اولتاریوس، ۱۳۶۹: ۲/ ۴۸۹)

اهمیت این گزارش‌ها در آن است که نشان می‌دهد هویت صفوی از راه آیین‌های عمومی تثبیت می‌شده است. نوروز بعد ملی و تقویمی فرهنگ ایرانی را نشان می‌دهد و عاشورا و غدیر بعد شیعی و اعتقادی آن را. در نتیجه، سفرنامه به پژوهشگر امکان می‌دهد پیوند سنت ایرانی و تشیع صفوی را در سطح رفتار اجتماعی ببیند، نه فقط در سطح فرمان‌های سیاسی یا متون رسمی. اولتاریوس درباره اهمیت عید نوروز مطالبی را ذکر می‌کند. «روز دهم مارس ایرانی‌ها به عید بزرگ خود که شروع سال نو باشد نزدیک می‌شوند و این عید را نوروز می‌نامند که درباره آن بعداً باید بیشتر صحبت کنیم. به همین مناسبت من و چند نفر دیگر از اعضای سفارت به قصر خان اعزام شدیم تا سال نو را به خان کلاتر مهم شماخی تبریک بگوئیم. هنگام ورود به قصر آنها را سرسفره بزرگ و با شکوهی مشاهده کردیم و به ما هم تکلیف کردند که بنشینیم و در مراسم صرف غذا با آنها شرکت نماییم. آن طرف سفره روبروی خان مرد خطیبی نشسته بود که او را "قصیده خان" می‌نامیدند و اشعاری را در مدح پادشاه خود می‌خواند که چگونه در جنگ ترک‌ها، ازبک‌ها و دشمنان دیگر شجاعت نشان داده و پیروز شده است. در آن میان منجمی که در آن مجلس حضور داشت بلند می‌شود و با اسطربلاب خود تحویل آفتاب و برج حمل را اندازه‌گیری می‌کرد. یکبار پس از محاسبه مختصری فریاد زد: سال نو فرارسید بلافاصله با توپ چند گلوله شلیک کردند و روی برج و باروهای حصار شهر صدای شیپور طبل بلند شد و حلول سال نو را به اطلاع مردم رسانده و آن را با شادی و سرور شروع کردند.» (اولتاریوس، ۱۳۶۹: ۲/ ۲۶۷)

۴-۶. خوراک، پوشاک و بدن فرهنگی

توصیف خوراک و پوشاک از عناصر فرهنگ مادی‌اند که در مواجهه میان دو جامعه به سرعت دیده و مقایسه می‌شوند. اولتاریوس در توصیف پوشاک ایرانیان جزئیات دستار، کلاه پوست، کت، شال و لباس سرشناسان را ثبت می‌کند. او درباره کلاه پوستی می‌نویسد که ایرانیان آن را در زمستان و تابستان بر سر دارند و شگفتی خود را از تحمل گرمای آن در تابستان بیان می‌کند. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۲۸۴) در سطح مشاهده، نوع پوشش ثبت می‌شود؛ در سطح تفسیر، آن را با تجربه بدنی خود می‌سنجد؛ و در سطح داور،

شگفتی وارد روایت می‌شود. این نمونه نشان می‌دهد که تفاوت فرهنگی ابتدا به تفاوت ادراکی و سپس به بازنمایی تبدیل می‌شود. با این حال، یک نمونه به‌تنهایی برای اثبات شرق‌شناسی کافی نیست.

در دوره صفویه پوشاک ایرانیان مطابق سبک و شیوه «مد» روز نبود. اصولاً در مشرق زمین همیشه به یک وضع لباس می‌پوشیدند (نوایی، غفاری فرد، ۱۳۸۱: ۳۷۹). اولتاریوس درباره لباس سنتی ایرانیان، می‌نویسد: مردها بر سر دستاری از پارچه کتان یا ابریشمی دارند که آن را روی هم پیچیده اند و نامش مندیل است. این دستار معمولاً مخطط و رنگین بافته شده و از میان برخی از آن‌ها نخ‌های زرین گذارده‌اند و درازای آن به‌طور معمول شانزده تا هجده ساعد است. بعضی از ایرانی‌ها ونیز بزرگان و سرشناسان کلاه پوست بر سر دارند که بر درون و برون آن پوست گوسفند بخارائی با پشمی مجعد کشیده شده است. این مندیل و کلاه پوست را زمستان و تابستان بر سر دارند و سبب شگفتی است که چگونه می‌توانند در تابستان آن چنان گرم این چنین دستار و کلاهی را بر سر تحمل کنند. ایرانیان کت بلندی از کتان یا ابریشم به رنگ‌های گوناگون بر تن دارند که تا ماهیچه وسط ساق پای آنان می‌رسد. به دور کمر خود چارگری که چهار ساعد درازا دارد می‌پیچند و چنانچه تا حدی ثروتمند باشند روی آن چارگری قشنگ دیگری از ابریشم که شال نام دارد می‌بندند. روی کت بلند مذکور، سرشناسان مملکت و شخص شاه نیم‌تنه کوتاهی که کردی نامیده می‌شود و تا کفل آنان می‌رسد و فاقد آستین است به تن دارند. قسمت جلوی این کردی تا پایین با پوست سمور آراسته شده است و مانند نیم تنه زنان ما به نظر می‌رسد. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۲۸۴) در سفرنامه اولتاریوس درباره خوراک ایرانیان چنین آمده است: بسیاری از آنان توجهی به یک نهار کامل و مناسب در روز ندارند و مقدار اندکی کره، پنیر و میوه می‌خورند. غذای متداول ایرانی‌ها که همیشه باید بر سفره شان باشد و قبل از هر چیز دیگری می‌خورند عبارت است از برنج نپخته ای بد که آن را پلاو می‌نامند و معمولاً روی آن گوشت پخته ی گوسفند می‌گذارند. برنج را به انواع گوناگون آماده می‌سازند، به این ترتیب که به آن کشمش ریز و بادام می‌زنند و با رب انار یا آلبالو و زعفران رنگ می‌کنند. ما بر سر سفره شاه چها رنگ برنج را در یک ظرف دیدیم و خوردیم. برنج را با مرغ و ماهی سرخ شده نیز صرف می‌کنند و از اسفناج، آلبالوی ترش و کلم پیچ نیز پلو درست می‌کنند ولی از کلم قرمز استفاده نمی‌کنند. ایرانی‌ها انواع پرندگان را در کشور خود دارند که مانند ما آنها را طبخ می‌کنند. ایرانیان برنج را به جای نان مصرف می‌کنند ولی انواع مختلف نان هم دارند که از آرد گندم تهیه می‌شود. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۲۷۱) به‌طور کلی بین ایرانی‌ها افرادی دیده می‌شود که نزدیک یکصدسال و گاه چند تن بیش از این عمر دارند. آنها عموماً به غذای اندک و ساده قناعت می‌کنند و اغلب عمرشان به حد متعادل و معمولی می‌رسد. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۲۴۹)

پوشاک نیز در سفرنامه اولتاریوس، نشانه طبقه، جنسیت، آداب و زیبایی‌شناسی است. دستار، شال، کت بلند، رنگ کردن مو و ناخن، و شیوه آرایش بدن، از نگاه نویسنده اروپایی غریب و قابل گزارش است. همین غرابت برای مخاطب اروپایی جذابیت داشت. از سوی دیگر، پوشاک ایرانی در متن سفرنامه به نشانه‌ای از ثبات سنت و تفاوت فرهنگی تبدیل می‌شود.

۵-۶. بازار، ابریشم و اقتصاد به‌مثابه ارتباط

بازار در سفرنامه اولتاریوس صرفاً محل خرید و فروش نیست؛ فضای دیدار اصناف، تجار، واسطه‌ها، مترجمان و مسافران است. بنابراین بازار یک فضای ارتباطی است که در آن افراد با زبان‌ها، منافع و پیشینه‌های متفاوت تعامل می‌کنند. اولتاریوس درباره ابریشم گیلان اطلاعاتی عددی ارائه می‌کند و از تولید، مقدار محصول، مالیات و اهمیت صادرات سخن می‌گوید (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۲۶۰). اهمیت مأموریت تجاری هیئت نیز در منابع تخصصی تأیید شده است (Werner, 2012). از این رو فراوانی داده‌های اقتصادی هم ارزش سندی و هم اثر موقعیت مأموریت را نشان می‌دهد. اقتصاد در این متن از فرهنگ جدا نیست؛ تجارت ابریشم شبکه‌ای از انسان‌ها، مسیرها، اطلاعات، زبان‌ها و اعتماد را به هم پیوند می‌داد. از این رو بازار و راه‌های تجاری از مهم‌ترین بسترهای ارتباط ایران با اروپا هستند. آدام اولتاریوس در سفرنامه خود در زمینه صنعت ابریشم گیلان نوشته است: گیلان در میان استان‌های ایران از نظر تولید ابریشم رتبه ی اول را دارد و به تنهایی محصول آن ۸۰۰۰ عدل ابریشم است. تربیت کرم ابریشم درآمد

بسیار زیادی دارد و یکی از اقلام مهم تجارت ایران به خارج را ابریشم تشکیل می دهد. طبق محاسباتی که شده است هرساله در ایران، حدود ۲۰۰۰۰۰ عدل ابریشم تولید می گردد و هر عدل معادل ۲۱۶ پوند است. از هر عدل ابریشم که در داخل کشور مصرف می گردد معادل ده تالر (۳۰ مارک) عوارض برای خزانه شاه می گیرند. (اولثاریوس، ۱۳۶۳: ۲۶۰)

در ساختار شهری، بازار و اصناف ویژه ای داشتند. بازار منبع درآمد و در واقع نبض تپنده اقتصاد محسوب می شد. اصناف مختلف در نواحی گوناگون بازار تجمع داشتند و قسمتی از بازار به نام آنان اختصاص می یافت، مثلاً در مورد اصناف بازارهای اصفهان می توان بدین موارد اشاره کرد: بازار قنادها، بازار کلاهدوزها، بازار متقال فروشها و... (باستانی پاریزی، ۱۳۷۸: ۱۵۱) اولثاریوس در وصف بازار شماخی می گوید: این بازار در قسمت جنوبی شهر قرار داشت و بازار بزرگی بود با چند کوچه سرپوشیده که در آن جا حجره هایی با انواع و اقسام کالا و اجناسی از قبیل کتان، ابریشم، نقره و طلاآلات، تیر، کمان، شمشیر و سایر صنایع دستی بود که می توان آن ها را با قیمت ارزان خریداری کرد. کنار بازار دو محل خرید و فروش با دالان و حجره های مجزاست که در آن جا سوداگران بیگانه اجناس را به طور عمده معامله می کنند. یکی از آن ها کاروانسرای شاه نام دارد که روس ها در آن جا به تجارت فلز، روی، مس، چرم دباغی شده و پوست سمور روسی می پردازند (اولثاریوس، ۱۳۶۳: ۸۷). اردبیل دارای میدان بزرگ و گردشگاه و محل خرید است که در حدود سیصد قدم طول و نصف این مقدار عرض دارد. در اطراف میدان دکان های زیادی ساخته شده که اصناف مختلف در آن مشغول کار و فروش تولیدات خود هستند. (اولثاریوس، ۱۳۶۹: ۲، ۴۹۴) بازار بزرگ اصفهان به چندین کوچه سرپوشیده یا بازارهای فرعی هم تقسیم می شود که در آن کلیه کالاهایی را که انسان مایل باشد می تواند به دست آورد و هر نوع جنسی را از یک قسمت از بازار که صنف خاصی در آن دکان دارند می توان خریداری کرد. در اول بازار و نزدیک مسجد دکان بزرگی بود که در آن علاوه بر انواع و اقسام کالاهای و اجناس ریشه های گیاهان طبی و داروهای مختلف را که از چین و تاتار به ایران می آوردند نیز برای فروش عرضه می کردند. (اولثاریوس، ۱۳۶۹: ۲، ۴۹۴)

۶-۶. زنان، ارامنه و تفاوت های طبقاتی

خوانش سفرنامه از منظر گروه های اجتماعی نشان می دهد که «چه کسی دیده می شود» به اندازه «چه چیزی دیده می شود» اهمیت دارد. روایت اولثاریوس بیشتر بر فضاهایی تمرکز دارد که یک عضو هیئت رسمی به آنها دسترسی داشت؛ دربار، بازار، مسیرهای سفر، مراکز تجاری و فضاهای عمومی. بنابراین حضور زنان محدودتر از حضور مردان است و این محدودیت بخشی از موقعیت مشاهده گر را نشان می دهد. گزارش های محدود درباره زنان نباید به کل وضعیت زنان صفوی تعمیم داده شود. اولثاریوس در باره زنان ایرانی می گوید که ایرانی ها زنان خود را در خانه نگه داشته و به ندرت اجازه می دهند که برای رفتن به مسجد یا میهمانی از خانه خارج شوند، اگر مردی هم به خانه بیاید ولو اینکه از بستگان نزدیک زن هم باشد، نباید با روی گشاده با آن مردها روبرو گردد و در حقیقت در خانه زندانی می باشند و این ضرب المثل در مورد آن ها مصداق پیدا می کند که آشپزخانه، زنان و پول را باید همیشه از دید مردم پنهان نگاه داشت. در مواردی که زنان ناچار باشند از خانه خارج شوند چادری سفید را بر سر می اندازند که تمام بدن آنها را بپوشاند، زنان عیان معمولاً با حجاب در کجاوه روی شتر می نشینند و یا سوار اسب می شوند. (اولثاریوس، ۱۳۶۹: ۶۶۹-۶۷۰).

ارامنه جلفا به دلیل نقش تجاری و حضور در شبکه های فرامرزی، امکان دیده شدن بیشتری در روایت اروپایی داشتند. آنان را می توان علاوه بر یک گروه مذهبی، از منظر «واسطه فرهنگی» نیز بررسی کرد؛ گروهی که در شبکه های تجاری و ارتباطی میان ایران و اروپا حرکت می کردند.

در سطح طبقاتی، شاه و دربار، اشراف، تجار و گروه های شهری به دلیل جایگاه اجتماعی و ارتباط با مأموریت هیئت بیشتر دیده می شوند، در حالی که زندگی گروه های فرو دست و فضاهای خصوصی کمتر در دسترس نویسنده بوده است. بنابراین سکوت درباره یک گروه لزوماً به معنای نبود آن گروه نیست، بلکه می تواند نتیجه محدودیت دسترسی باشد.

۷-۶. خود، دیگری و اروپامحوری در بازنمایی فرهنگ

اولتاریوس در برخی موارد از ایرانیان با تحسین سخن می‌گوید؛ ادب، دانش، مهمان‌نوازی، شعر و مهارت‌های فرهنگی برای او قابل توجه‌اند. در موارد دیگر شگفتی یا داوری منفی دیده می‌شود. این هم‌زمانی نشان می‌دهد که متن را نمی‌توان به یک تصویر یکپارچه از «شرق» تقلیل داد. اولتاریوس در عین حال برخی عناصر ایرانی را تحسین و به انتقال ادبیات فارسی کمک می‌کند، تحلیل باید دو سویه باشد: متن هم تفاوت‌سازی می‌کند و هم امکان شناخت و انتقال فرهنگی را فراهم می‌آورد. بنابراین مناسب‌تر است به جای برچسب‌گذاری کلی سفرنامه به عنوان متن شرق‌شناسانه، از فرایندهای بازنمایی خود/دیگری سخن بگوییم و هر نمونه را بر اساس واژگان، مقایسه، میزان داوری، زمینه تولید و تکرار الگو در متن ارزیابی کنیم. برای نمونه اولتاریوس در خصوص غذای تبرک توضیحاتی آورده است: روز بعد از ورود به اردبیل غذای تبرک را از آشپزخانه بقعه شیخ صفی برای سفیران آوردند. اردبیل مدفن شیخ صفی بنیانگذار مذهب صفویه وجد سلاطین این سلسله است. بقعه عده ای از سلاطین صفوی هم در اطراف آرامگاه شیخ صفی واقع است و آرامگاه او از طرف پادشاهان صفوی به صورت یک دربار درآمده و دارای تشریفات و رسوم خاصی است. از جمله تشریفات آنست که هروقت سفیر یا میهمان خارجی وارد اردبیل شود دو یا سه مرتبه باید از آشپزخانه مخصوص بقعه غذا بخورد و این غذا را آنها تبرک می‌نامند. غذای تبرک را در ۳۲ ظرف بزرگ کشیده بودند و قسمت مهم آن انواع و اقسام پلو با خورش و کباب بریان و کوکو بود. این غذاها را عده‌ای فراش در طبق‌هایی روی سر حمل کرده و در اقامتگاه ما سفره ای روی زمین پهن کرده و در آن چیدند و ما ناچار شدیم مانند ایرانی‌ها روی زمین نشسته و غذای خود را بدون شراب بخوریم. در موقع صرف غذا شیپورچی‌ها به دستور سفیران شیپورهای خود را به صدا درآوردند. پس از پایان غذا هرچه خواستیم به فراش‌هایی که غذا آورده بودند انعام بدهیم قبول نکردند و گفتند اجازه این کار را ندارند و اگر پولی از ما بگیرند به سختی مجازات خواهند شد. (اولتاریوس، ۱۳۶۹، ۲، ۴۸۴)

۷. اعتبارسنجی و مقایسه داده‌ها

سفرنامه اولتاریوس نه متنی بی‌اعتبار است و نه گزارشی کاملاً بی‌طرف. ارزش آن بسته به نوع داده و موقعیت تولید آن متفاوت است.

جدول شماره ۲: نحوه ارزیابی نمونه و نوع داده در سفرنامه اولتاریوس

نوع داده	نمونه	ارزیابی	نحوه استفاده
مشاهده مستقیم	پوشاک، بازار، مدرسه، ضیافت	نسبتاً بالا	با توجه به جزئیات و امکان مشاهده
گزارش واسطه‌ای	برخی مطالب تاریخی، مذهبی و سیاسی	متوسط	بدون مقابله با منابع دیگر
داوری فرهنگی	شگفتی و قضاوت درباره عادات	احتیاط‌آمیز	به عنوان داده‌ای درباره ذهنیت نویسنده
داده اقتصادی	ابریشم، مالیات، پول و تجارت	متوسط تا بالا	مهم، اما نیازمند سنجش تاریخی

برای رفع ایراد داور درباره نبود مقایسه، در این نسخه نقاط کلیدی با منابع تخصصی سنجیده شده‌اند: اهمیت مأموریت تجاری و ابریشم با گزارش ایرانی‌ها هم‌خوان است و نقش اولتاریوس در انتقال مستقیم گلستان نیز با منابع تخصصی تأیید می‌شود (Werner, 2012; Sarahonzoda, 2026). برای ادعاهای جزئی‌تر درباره آموزش، زنان، ارامنه و برخی مناسک، در صورت استفاده از منابع تاریخی چاپی، شماره صفحه آن منابع باید در نسخه نهایی اضافه شود؛ از ساختن ارجاع صفحه‌ای بدون بررسی متن منبع پرهیز شده است.

۸. بحث

یافته‌ها نشان می‌دهد که ارتباطات فرهنگی در سفرنامه‌ی اولتاریوس در سه سطح شکل می‌گیرد: تماس و مشاهده؛ تفسیر؛ و بازنمایی. مدرسه، بازار، سفره، لباس، مناسک و متن ادبی موقعیت‌های تماس‌اند؛ نویسنده آنها را از خلال نظام معنایی خود تفسیر می‌کند و سپس برای مخاطب اروپایی روایت می‌سازد. اقتصاد و فرهنگ نیز در متن درهم‌تنیده‌اند. تجارت ابریشم فقط انگیزه‌ی سفر نبود؛ شبکه‌ای از افراد، مسیرها، اطلاعات و منافع ایجاد می‌کرد. از این‌رو حضور پررنگ داده‌های اقتصادی بخشی از منطق ارتباطی سفرنامه است. همچنین شناخت و سوءبرداشت می‌توانند هم‌زمان رخ دهند. یادگیری فارسی و توجه به ادبیات ظرفیت فهم را افزایش می‌دهد، اما تفاوت در نظام‌های معنایی همچنان می‌تواند به شگفتی یا داوری منجر شود. ارتباط بین فرهنگی بنابراین فرایندی خطی از نادانی به شناخت کامل نیست، بلکه مذاکره‌ای مستمر میان تجربه، زمینه، ترجمه و پیش‌فرض است.

های فرهنگی سفرنامه اولتاریوس‌بندی داده‌جدول شماره ۳. طبقه

حوزه	ها در سفرنامه نمونه داده	کارکرد در ارتباط فرهنگی
آموزش و دانش	آموزی، گلستان و بوستان، شعر، طب و مکتب، مدرسه، ملا، قرآن شناسی ستاره	دهد فرهنگ ایرانی از دید اولتاریوس بر پیوند نشان می‌دین، ادب و دانش عمومی استوار است.
زبان و کتابت	های واژگانی، کاغذ، مرکب، قلم نی، خط فارسی، شباهت خوشنویسی	نوشتار به نشانه تمدن، ذوق و انتقال فرهنگی تبدیل شود.
آیین و مذهب	سوری، عاشورا، شهادت حضرت علی(ع)، غدیر، نوروز، چهارشنبه زیارت و تبرک	جامعه صفوی از راه مناسک جمعی، هویت مذهبی و کند. تاریخی خود را آشکار می‌کند.
زندگی روزمره	نوازی، آداب معاشرت خوراک، چای، تریاک، پوشاک، تعارف، مهمان	جزئیات روزمره زمینه شناخت تفاوت و تشابه فرهنگ ایرانی آورد. اروپایی را فراهم می‌کند.
اقتصاد و شهر	بازار، کاروانسرا، ابریشم، مالیات، پول، اصناف و تجارت	اقتصاد در متن سفرنامه صرفاً امر مالی نیست، بلکه ای از ارتباط اجتماعی و فرهنگی است. شبکه

۹. نتیجه‌گیری

سفرنامه‌ی آدام اولتاریوس را نمی‌توان صرفاً مجموعه‌ای از گزارش‌های مردم‌نگارانه درباره ایران صفوی دانست. این اثر حاصل فرایندی ارتباطی است که در آن مشاهده، تعامل، تفسیر و بازنمایی در هم تنیده‌اند. اولتاریوس با تماس مستقیم با جامعه ایرانی اطلاعات گسترده‌ای درباره زبان، آموزش، ادب، مناسک، پوشاک، مهمان‌نوازی، بازار و شیوه‌های زندگی ثبت می‌کند و این داده‌ها را از خلال موقعیت و تجربه فرهنگی خود تفسیر می‌نماید.

تحلیل سه سطح مشاهده، تفسیر و داوری نشان داد که ارزش‌های اولتاریوس یکسان نیست. گزارش‌های مبتنی بر مشاهده جزئی برای شناخت برخی وجوه زندگی اجتماعی ارزش بیشتری دارند؛ در مقابل، تعمیم‌ها و داوری‌های ارزشی رابطه میان فرهنگ مبدأ و مقصد را آشکار می‌کنند. حتی یک داوری نادرست می‌تواند برای تاریخ ارتباطات فرهنگی داده‌ای مهم باشد، زیرا نشان می‌دهد نویسنده چگونه «دیگری» را فهمیده است.

یافته‌های اقتصادی نیز از چارچوب فرهنگی جدا نیستند. توجه به ابریشم، بازار، مالیات و مسیرهای تجاری با مأموریت هیئت هولشتاین پیوند دارد. اقتصاد در سفرنامه فقط موضوع مالی نیست، بلکه یکی از بسترهای اصلی تماس ایران با اروپا و یکی از عوامل شکل‌دهنده زاویه دید اولتاریوس است.

در سطح بازنمایی، نمونه‌هایی مانند پوشاک نشان می‌دهد که تفاوت فرهنگی می‌تواند از مشاهده به شگفتی و سپس به مقایسه و داوری تبدیل شود. در عین حال، ترجمه مستقیم گلستان سعدی نشان می‌دهد که سفرنامه و فعالیت فرهنگی اولتاریوس ظرفیت

شناخت و انتقال فرهنگی نیز داشته است. بنابراین، این اثر نه صرفاً متنی برای دیگری سازی و نه آینه‌ای بی‌طرف از ایران، بلکه عرصه پیچیده‌ای از شناخت، ترجمه، مقایسه و بازنمایی است.

در پایان پیشنهاد می‌شود که، با توجه به ظهور فناوری‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی و تحول بنیادین در ماهیت سفرنامه‌نگاری و ارتباطات بین فرهنگی و انتشار روایت‌های سفر در قالب پست‌های اینستاگرام، وبلاگ، ولاگ و فیدهای الگوریتمی، باید این نوع روایت‌های چندوجهی مورد مطالعه قرار گیرد و مخاطبان را با فرهنگ‌ها و نوع نگاه‌های دیگران به جامعه ایران را آشنا کرد.

البته باید به یاد داشت که این تحول چالش‌های جدیدی را نیز به همراه دارد. آنچه در نگاه اول به‌عنوان «پنجره‌ای به سوی تنوع جهانی» به نظر می‌رسد، ممکن است در واقع نوعی «آشنایی واسطه‌ای» باشد که توسط فیلترهای زیبایی‌شناختی، چارچوب‌بندی انتخابی و منطق پلنفرم‌هایی شکل گرفته که «قابلیت مشاهده را بر پیچیدگی ترجیح می‌دهند». در چنین فضایی، پرورش «آگاهی فرهنگی انتقادی» - یعنی توانایی کاوش از بازنمایی‌ها، تشخیص ذهنیت‌ها، و موقعیت‌یابی بازتابنده خود در نظام‌های معنایی فرهنگی - بیش از پیش ضروری می‌نماید.

منابع

- اولتاریوس، آدام (۱۳۶۳). سفرنامه اولتاریوس، (احمد بهپور، مترجم). تهران: سازمان انتشاراتی و فرهنگی ابتکار.
- اولتاریوس، آدام (۱۳۶۹). سفرنامه آدام اولتاریوس، (حسین کردبچه، مترجم). تهران: شرکت کتاب برای همه.
- باستانی پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۷۸). سیاست و اقتصاد عصر صفوی، تهران: انتشارات صفی‌علیشاه.
- جعفری، اکرم (۱۳۸۸). سیمای جامعه ایرانی در سفرنامه‌های دوره شاه عباس اول صفوی، [پایان‌نامه کارشناسی ارشد]. دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان.
- جعفریان، رسول (۱۳۸۵). صفویه از ظهور تا زوال، تهران: کانون اندیشه جوان.
- جعفریان، رسول (۱۳۸۸). سیاست و فرهنگ روزگار صفوی، تهران: علم.
- حیدری، عبدالله (۱۳۸۴). آدام اولتاریوس، پیش‌تاز سفرنامه‌نویسان آلمانی درباره ایران. فصلنامه دانشکده علوم انسانی، شماره ۵۸، سال چهاردهم، مرداد و شهریورماه، صص ۱۱۷-۱۳۶.
- ذبیح‌نیا عمران، آسیه (۱۳۹۶). سیمای جامعه اقتصادی ایران در سفرنامه تاریخی آدام اولتاریوس (عصر صفویه). پژوهش‌نامه تاریخ، سال دوازدهم، شماره ۴۶، صص ۱-۱۹.
- نوایی، عبدالحسین و غفاری‌فرد، عباسقلی (۱۳۸۱). تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوران صفویه، تهران: سمت.

References

- Bastani Parizi, M. E. (1999). Politics and Economy of the Safavid Era. Tehran: Safi-Alishah Publications. (In Persian)
- Brancaforte, E. C. (2003). Visions of Persia: Mapping the travels of Adam Olearius. Harvard University Press.
- Carey, J. W. (1989). Communication as culture: Essays on media and society. Unwin Hyman.
- Hall, E. T. (1976). Beyond culture. Anchor Press.
- Heydari, E. (2005). Adam Olearius: Pioneer of German travelogue writers on Iran. Journal of the Faculty of Humanities, (58), 117–136. (In Persian)
- Jafari, A. (2009). The Image of Iranian Society in the Travelogues of the Era of Shah Abbas I of the Safavids [Master's thesis]. Vali-e Asr University, Rafsanjan. (In Persian)
- Jafarian, R. (2006). The Safavids from Rise to Decline. Tehran: Kanoon-e Andisheh-ye Javan. (In Persian)
- Jafarian, R. (2009). Politics and Culture of the Safavid Era. Tehran: Elmi. (In Persian)
- Navai, A., & Ghaffari Fard, A. (2002). History of Political, Social, Economic, and Cultural Transformations of Iran during the Safavid Era. Tehran: SAMT. (In Persian)
- Olearius, A. (1984). The Travelogue of Olearius (A. Behpour, Trans.). Tehran: Ebtikar Publishing and Cultural Organization. (In Persian)
- Olearius, A. (1990). The Travelogue of Adam Olearius (H. Kord Bechheh, Trans.). Tehran: Ketab Baraye Hameh Company. (In Persian)
- Said, E. W. (1978). Orientalism. Pantheon Books.
- Sarahonzoda, M. S. (2026). Olearius' translation in the context of the early European translation tradition of "Gulistan". Philology. Theory & Practice, 19(3). <https://doi.org/10.30853/phil20260142>
- Werner, C. (2012). Olearius, Adam. Encyclopaedia Iranica. <https://www.iranicaonline.org/articles/olearius-adam/>
- Zabihnia Omran, A. (2017). The image of Iran's economic society in the historical travelogue of Adam Olearius (Safavid Era). Journal of Historical Research, 12(46), 1–19. (In Persian)